

פרשת שמות: האם יש לברך "שהחיינו" על הולדת בת

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע חוזרת וכותבת התורה את מספר בני ישראל, שירדו מצרימה בעקבות יוסף שהבטיח לכלכלם בימי הרעב. בטעם הדבר שהתורה חזרה ומנתה את השבטים, נאמרו בפרשנים מספר אפשרויות: **האבן עזרא** (א, א) כתב, שמכיוון שהתורה כתבה בסוף ספר בראשית שצאצאי יוסף פרו ורבו והוא ראה בני שילשים, רצתה התורה להזכיר את שאר השבטים ושגם הם פרו ורבו. **רש"י** (שם) פירש, שהתורה חזרה ומנתה בגלל שבני ישראל חביבים בעיני הקב"ה, דבר שגורם להתעסקות בהם שוב ושוב. גישה שלישית הביא **הרמב"ן** (שם), שמכיוון שתחילת הגלות של בני ישראל במצרים התחילה עם ירידת השבטים, כאשר מתחיל השלב בו הגלות גם נהיית קשה (גזירות וכו'), חוזרת התורה למניין השבטים שירדו, שכן משם התחיל העניין. ובלשונו:

"כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים, כי אז גלו בראש גולים, כאשר פירשתי, ולפיכך יחזור אל תחלת העניין שהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה, ושם כתוב אחריו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו', ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן, כי אף על פי שהם שני ספרים, הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה."

כפי שכתבו הפרשנים בעקבות הגמרא, אחת מהיורדים למצרים הייתה יוכבד אימו של משה, שנולדה בחומות של מצרים. בעקבות כך נעסוק השבוע בהלכות שהחיינו והטוב והמטיב בכלל, והאם כאשר נולדת בת יש לברך שהחיינו או הטוב והמטיב בפרט. כמו כן נעסוק בשאלה, האם על קניית בגדים בזמן הזה יש לברך שהחיינו.

מקור הדין

על אלו דברים יש לברך שהחיינו? הגמרא במסכת ברכות מחלקת בין הנאה שנהנה האדם באופן פרטי, להנאה בה יש לו שותפים. כאשר מדובר על הנאה פרטית, לדוגמא כאשר אדם קונה לעצמו רכב, הוא מברך שהחיינו. לעומת זאת, כאשר ההנאה היא משותפת, דהיינו כשהרכב משמש את כל בני המשפחה - עליו לברך הטוב והמטיב.

כאשר יש לאדם קרקע בשותפות ויורד גשם, וודאי שעליו לברך הטוב והמטיב. דנו הפוסקים בשאלה, מה הדין כאשר יורד גשם, ואין לנהנים קרקע משותפת, אך יש קרקע להרבה אנשים כיחידים. או בדוגמא השייכת יותר לימינו, כאשר לאדם יש מניות בבורסה, והמניות עלו בצורה חריגה, והוא ועוד רבים נהנים מכך, אך למעשה הם לא שותפים באותה מנייה ספציפית.

א. **רש"י** (ד"ה הכי) כתב, שאין חובה שיהיו ממש שותפים באותו הדבר, ודי בכך שכולם נהנו מעליית הבורסה או ירידת הגשמים, כדי שניתן יהיה לברך הטוב והמטיב ולא שהחיינו. כך משמע גם מדברי הגמרא הכותבת, **על** שלו **ועל** של חברו. שהרי די היה לומר על שלו ושל חברו, והוספת המילה 'על' בפעם השנייה באה להורות על מקרה שהם אינם ממש בשותפות באותו הדבר.

ב. **הרי"ף והרמב"ם** הסכימו לרש"י שכאשר מדובר במניות וכדומה, די בכך שכולם נהנים ואין צורך בהנאה משותפת. אולם ביחס לקרקע פסקו, שרק כאשר יש לאדם קרקע בשותפות ממש, עליו לברך. בטעם החילוק בין הדינים כתב **הב"ח** (רכב, א), שבגשם מברכים בגלל התוצאה של ירידתו, גידול התבואות, וזה לא בהכרח יקרה לכל מי שירד גשם ולכן הברכה פרטית.

כיצד בוחנים הנאה

מכל מקום, בין אם מברכים הטוב והמטיב ובין אם שהחיינו, אין מחלוקת שבשתי הברכות יש צורך בהנאה משמעותית. נחלקו הפוסקים בשאלה, האם כאשר בוחנים את ההנאה, מסתכלים על הנאת האדם הפרטי, או שצריך הנאה שנתפסת בציבור כדבר מהנה. המחלוקת בין הגישות תהיה משמעותית בעיקר במקרים בהם מדובר באדם עשיר במיוחד או עני:

א. **ר"י** (בתוספות ד"ה ורבי יוחנן) ו**תרומת הדשן** (ס"ו לו, ועיין בסוף דבריו) סברו, שיש מדד אובייקטיבי לברכת שהחיינו, ומשום כך רק על בגדים שחשובים לרוב העולם יש לברך שהחיינו, אבל על בגדים פשוטים שרוב בני האדם לא שמחים בקנייתם, אין לברך שהחיינו גם אם הם משמחים את הקונה.

משום כך וודאי שלפי שיטתם במציאות ימינו, אין לברך שהחיינו על חולצה חדשה וכדומה (גם אם הקונה מתרגש מאוד), כיוון שלרוב העולם קנייה של חולצה איננה דבר יוצא דופן ומשמח, ומדובר במעשים של יום - יום. עם כל זאת, במקרה בו אדם קונה חליפה יקרה יהיה עליו לברך, כיוון שלקונה הממוצע מדובר במעשה משמח בצורה יוצאת דופן, ובלשונו של תרומת הדשן:

"שאלה: בחורי עניים, או שאר עניים כמותם, כשמתקנים להם חלוקות חדשות צריכין לברך ברכת שהחיינו, או לא? **תשובה:** יראה דאין צריך לברך ברכת שהחיינו, דכל החיבורים כתבו בסתם דברי ר"י דאין מברכים על כלים חדשים, אלא אם כן חשובים קצת, אבל חלוק ואנפיליאות (גרביים) וכיוצא בהם לא."

מה סברתם? **המגן אברהם** (או"ח רכג) ביאר שסברתם מבוססת על השוואה בין ברכת שהחיינו על כלים חדשים לבין ברכת שהחיינו על פירות. כמו שעל פירות מברכים רק כאשר הם באים מזמן לזמן ויש בהם שמחה מיוחדת לרוב העולם, כך על בגדים חדשים מברכים רק אם יש בהם שמחה מיוחדת לרוב העולם.

ב. **הרא"ש** (ט, טז) חלק על ר"י וסבר, שאין מדד אובייקטיבי לברכת שהחיינו על בגדים, והמדד הוא האם בשביל הקונה הקנייה נחשבת משמעותית והוא שמח בה. יש אדם שמצבו הכלכלי דחוק והוא שמח מקניית בגדים פשוטים, ועליהם הוא יברך שהחיינו, ויש אחר שרק בגדים יקרים נחשבים כקנייה משמעותית בשבילו, ועליהם הוא יברך.

ראייה לדבריו הביא הרא"ש מדברי הגמרא בנדריים (מט ע"ב) המספרת, שמרוב עוני לרב יהודה ולאשתו היה רק מעיל אחד, ומי שהיה צריך לצאת לשוק היה לובש אותו. למרות שמסתמא המעיל היה בלוי, כאשר רב יהודה היה לובש אותו הוא היה מברך 'ברוך שעטני מעיל'. מוכח (אומר הרא"ש), שגם על מעילים בלויים מברכים את הברכות הרלוונטיות, והוא הדין ברכת שהחיינו.

להלכה

בפסקי ההלכה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א:

א. **השולחן ערוך** (רכג, ו) פסק להלכה כדעת הרא"ש, שיש צורך בשמחה אישית בשביל לברך שהחיינו. הסיבה שפסק כשיטתו היא, שהרא"ש הוא אחד משלושת עמודי ההוראה עליהם הוא מתבסס. לפי שיטתם יוצא, שאדם יכול לברך על חולצה חדשה וכדומה, אם הדבר גורם לו הנאה אישית. גם **הרדב"ז** צעד בשיטה זו, כיוון שהבין שהתוספות לא חולקים על הרא"ש, ובלשונו: "כבר כתבתי על זה כי דעתי הוא שצריך לברך וכן כתב הרא"ש ז"ל פרק הרואה, ואין לנו להניח דבריו מפני סברת רבינו ישראל ז"ל (= תרומת הדשן) שכתב בתשובה שאין לברך וסמך על מה שכתב ר"י, ואני אומר דלא משויה פלוגתא ביניהם בכדי דלא איירי ר"י ז"ל אלא בעשירים או בבינונים שאין חלוק חשוב אצלם כל כך, ולפיכך אין ראוי שיברך עליו."

ב. **הרמ"א** (או"ח רכג, ו) חלק ופסק כדעת התוספות, שרק על שמחה שרוב העולם שמחים בה יש לברך, וכן נקטו להלכה רוב הפוסקים ואף הפוסקים הספרדים כמו **הבן איש חי** (ראשונה, ראה, ה) **והילקוט יוסף** (שם). הסיבה שצעדו בעקבותיו היא, שהרמ"א מצמצם את מספר המקרים שיש לברך עליהם, וספק ברכות להקל (ועיין הערה¹).

ברכה על לידה

על בסיס כל מה שראינו עד כה, נדון בשאלה האם כאשר נולד ילד או ילדה צריך לברך שהחיינו או הטוב והמטיב. הגמרא במסכת ברכות (נט ע"ב) כותבת, שאדם שנולד לו בן מברך הטוב והמטיב (וכן אשתו), כיוון שיש בכך טובה לו וזה. כפי שהעירו הפוסקים במקום, אין חובה שהבעל יהיה נוכח ממש בזמן הלידה, ודי בכך שידע שנולד לו.

א. למרות שהגמרא מביאה ברכה זו כדבר פשוט, כתב **הרשב"א** (א, רמה) שבפועל רבים לא נהגו לברך ברכה זו. כדי ליישב את המנהג נימק, שככל הנראה סברו שיש לברך שהחיינו רק על מעשה הבא בזמנים קבועים, כמו ברכה על נטילת לולב ונר חנוכה, ולא ברכה על לידה שאין לה זמן קבוע, וכן כתבו שכך יש לנהוג **הבן איש חי** (פרשת ראה אות ח') **והרב עובדיה** (ילקוט יוסף רכג, ה).

ב. למרות **הרמ"א** ציין את דברי הרשב"א, בפועל כתבו הפוסקים האשכנזים וביניהם **המגן אברהם** (רכג, ו), **והמשנה ברורה** (שם, ז) שיש לברך ברכת הטוב והמטיב על לידה (או שהחיינו במקרה בו הבעל נפטר לפני הלידה). הם דחו את לימוד הזכות של הרשב"א, שהרי גם על כלים ובגדים חדשים מברכים שהחיינו למרות שאינם באים מזמן לזמן, אלא וודאי שיש דברים שדי בשמחת הלב.

לידת בת

כאמור, נראה לדעת פוסקים רבים שיש לברך על לידה דוכן נראה שיש לנהוג, שהרי הרשב"א לא כתב שמנהגם של ה'לא מברכים' נכון, וודאי שגם הוא סובר שיש לברך כדין הגמרא (ועיין בדף לפרשת וילך שנה ד'). אמנם, כאשר הגמרא כותבת שיש לברך, היא מציינת דין זה רק כאשר נולד לאדם בן, מה הדין בלידת בת? נחלקו הפוסקים:

א. **המשנה הלכות** (יג, לב) דן בסוגיה זו כתב, שכאשר הגמרא כותבת שנולד לאדם בן - כוונתה רק לבן, ועל לידת בת אין לברך שום ברכה, וכן פסקו **הרב אלישיב** **והרב שטרנבוך** (ד'רשו' רכג). הם כתבו, שאין לברך אפילו לא ברכת שהחיינו כדין הרואה את חברו לאחר שלושים יום, כיוון שברכה זו נתקנה רק על אדם שראו בעבר ועכשיו רואים שוב, אך לא על ראייה בפעם ראשונה.

בטעם הדבר שאין לברך כלל מחמת השמחה, נימק על פי הגמרא בפסחים (סו ע"א) הכותבת, 'שאינו למי שבניו נקבות', משמע שאין שמחה בלידת נקבה. ועל אף שמכל מקום יש בכך צורך (לקיום מצוות פריה ורביה), אין זה מורה שיש בכך שמחה. עוד הוסיף על פי הרשב"א, שצריך הנאה שיש בה תועלת ועזרה גשמית כמו עזרה לעת זקנה, ודבר זה יש רק בזכר, ובלשונו:

"גם ממה שכתב רבינו הגדול הרשב"א ז"ל חלק ד' סימן עז שהנאת תועלת קאמר ובלידת אשתו זכר יש לאב ואם הנאת תועלת חדא דהוה להו חוטרא לידה ומרא לקבורה, ועוד שהוא כירך האב והאם ומדת כל אדם תאבין ליורשן עד כאן. ביאר לן רבינו הרשב"א טעם דלברכה זו צריך הנאת תועלת דווקא, וזה בזכר איתא (= יש)."

ב. גישה ממוצעת בפוסקים, היא גישתו של **המשנה ברורה** (רכג, ב). הוא מסכים אמנם למשנה הלכות שמצד "הלכות לידה" אין לברך על לידת בת, ועוד הוסיף שאין לברך הטוב והמטיב על ההנאה המשותפת של הבעל והאשה מצד מצוות פרו ורבו, שהרי האשה אינה מצווה בכך, אך מכל מקום הוסיף שניתן לברך שהחיינו.

בטעם הדבר נימק, שאין צורך כטענת המשנה הלכות לראות אדם מקודם כדי שיהיה אפשר לברך שהחיינו כאשר רואים אותו לאחר שלושים יום, ודי בכך ששמחים מאוד גם כאשר רואים אותו בפעם ראשונה, וכן פסקו להלכה בעקבותיו **הציץ אליעזר** (יג, כ), **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה או"ח ה, מג) ועוד, ובלשון הציץ אליעזר:

"לזאת נראה דלהלכה יש לפסוק כהמשנה ברורה לברך על לידת בת שהחיינו, ולא שייך לומר בזה ספק ברכות להקל, ושלא לברך על הספק (גם אם נתפוס שיש ספק בדבר), וכדמצינו בב"ח בטור או"ח סימן כ"ט שכותב לבאר שיש חילוק בזה בין ברכת שהחיינו לשאר ברכות, ובברכת שהחיינו יכול לברך גם בספק, מפני דברכת שהחיינו שבאה על שמחת לבו."

ג. גישה שלישית שנראה שיש לנהוג כך היום היא, שיש לברך הטוב והמטיב על לידת בת כשם שמברכים על בן משתי סיבות. ראשית, כפי שרואים גם מהתנסחות לשון הפוסקים והדרשנים, בעבר היו פחות שמחים בלידת בת מבן (למשל רבי יהודה אבן יקר: "נולד לו בן צריך לברך שהחיינו, ועל הנקבה לא יברך דין האמת"), אך בזמן הזה המציאות לא כך, ולרוב אין הבדל בין המינים.

שנית, גם לרשב"א שהצריך תועלת גשמית בלידה כדי שיהיה ניתן לברך, בעבר הבן היה מועיל יותר מבחינה זו לעת זקנה, כיוון שהיה מפרנס ועובד. בזמן הזה, מבחינה זו אין הבדל בין גברים לנשים (ועל אף שבת אינה מחויבת בכבוד הורים (על כל פנים בחלק מהדברים) לאחר נישואיה, מכל מקום השמחה היא בעת הלידה, וכן לא בטוח שתינשא ותפטר מחובה זו).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

¹ במקרים בהם יש לברך שהחיינו, מעיקר הדין יש לברך כבר בשעת הקנייה, וכפי שפסק **השולחן ערוך** (רכג, ד) בעקבות הירושלמי. אלא שלמעשה נוהגים לברך בשעת הלבשה, וביאר ביישוב המנהג **המגן גיבורים** (שם, יא) שכיוון שעיקר ההנאה היא בלבישה, נהגו לברך בזמן הזה (כפי שמברכים על פרי באכילה ולא בראייה). כמו כן יש להוסיף, שלעיתים מחזירים בגד לחנות, ונמצא שהברכה בקנייה הייתה לחינם.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com